

УДК 336.221:330.83

РОЛЬ ПОДАТКІВ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Вікторія Петрівна ГМИРЯ

к.е.н., доцент кафедри банківської справи Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)
E-mail: viktoryagmirya@ukr.net

Анотація. В статті розглянуто роль податків в економіці країни. З'ясовано стан сплати та надходження податків до зведеного бюджету за 2013 рік. Виявлено проблеми, які пов'язані з організацією системи оподаткування в Україні. Розроблено пропозиції щодо підвищення ролі податків в умовах забезпечення розвитку економіки України.

Аннотация. В статье рассмотрена роль налогов в экономике страны. Выяснено состояние уплаты и поступления налогов в сводный бюджет за 2013 год. Выявлены проблемы, связанные с организацией системы налогообложения в Украине. Разработаны предложения по повышению роли налогов в условиях обеспечения развития экономики Украины.

Ключові слова: податки, держава, регулювання, бюджет, податкова політика, податкові функції.

Ключевые слова: налоги, государство, регулирование, бюджет, налоговая политика, налоговые функции.

Актуальність теми. Податкове регулювання економіки розглядається в двох аспектах: поперше, податкове регулювання виступає як складова частина державного регулювання економіки у вигляді важливого і вельми дієвого інструменту впливу на економічний розвиток з боку держави, а по-друге, податкове регулювання означає цілеспрямоване упорядкування самої податкової системи, в тому числі встановлення і збір податків з фізичних та юридичних осіб, оптимізація їх оподаткування.

Зміна механізму державного податкового регулювання економіки в галузевому і територіальному аспектах викликає необхідність теоретичного осмислення вітчизняного та зарубіжного досвіду. Метою перетворення механізму державного податкового регулювання є стабілізація в соціально-економічних, політичних процесів, гарантоване забезпечення єдиних соціальних стандартів країни.

Постановка проблеми. На даний час відбувається активна модернізація податкової системи з метою забезпечення прискореного зростання економіки, однак комплексна система для цього не створено. В Україні відсутня система економіки, яка б була побудована на ринковому фундаменті з досить дієвим і ефективним її державним регулюванням, насамперед, економічними

методами, серед яких особливо важлива роль належить податковому регулюванню. При цьому пошук і впровадження найбільш ефективних податкових інструментів в податкову систему України в сучасних умовах будуть сприяти динамічному розвитку практично всіх галузей економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання функціонування податків в економіці країни та вплив їх на соціально-економічний розвиток розглянуто в працях зарубіжних вчених О. Бланшара, П. Еггервала, Дж.-М. Кейнса, А. Лернера, Г. Менк'ю, Р. Масгрейва, П. Масгрейва, М. В. Романовського, Д. Ромера, Дж. Сакса, Дж. Сарджента, Дж. Стігліца, М. Фрідмана, Д. Черніка. У вітчизняній практиці проблеми оподаткування відображаються в працях В. Л. Андрущенко, О. Д. Василика, В. П. Вишневецького, Ю. Б. Іванова, А. І. Крисоватого, П. В. Мельника, А. М. Соколовської, В. М. Федосова, С. І. Юрія та ін.

Метою статті є дослідження підходів до визначення сутності «податки» та їх роль в державному регулюванні соціально-економічних процесів на сучасному етапі розвитку країни.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Податки в сучасному суспільстві - це основна форма доходів держави. Крім цієї суто

фіскальної функції, податковий механізм використовується для економічного впливу держави на суспільне виробництво, його динаміку і структуру, на розвиток НТП.

Податки – складна і багатофункціональна вартісна економічна категорія, що пройшли три-вально історичний шлях становлення, як в теорії, так і на практиці. Податки, як спосіб накопичення та перерозподілу доходів, виникли разом з державою.

Податок є комплексною категорією, що включає в себе економічну, фінансову та правову складові. На кожному історичному етапі розвитку суспільства поняття «податок» змінювалося одночасно з розвитком теорії функціонування держави, її цілей, форм існування і методів управління суспільством.

Сьогодні податок є елементом суспільного буття і сприймається як економічне, фінансове та політичне явище, оскільки являє собою обов'язкові платежі, що стягуються органами державної влади з юридичних і фізичних осіб та надходять до бюджетів різних рівнів. Таке трактування податку, на наш погляд, адекватне, оскільки в ній виражена складна система суспільних відносин та інтересів.

В даний час теоретичний потенціал податку як економічної категорії реалізує сама система оподаткування, якій і властиві певні функції.

Функції будь-якої економічної категорії повинні розкривати її сутність і внутрішній зміст, а також висловлювати суспільне призначення. Податки повинні розкривати сутнісні властивості і свій внутрішній зміст як економічної категорії, а також висловлювати суспільне призначення оподаткування.

Питання про роль та функції податків завжди було і продовжує залишатися предметом гострої наукової дискусії. На думку автора, дискусійність даного положення пов'язана з тим, що на різних етапах історичного розвитку проявляються різні його функції.

Функція в силу своєї об'єктивності є предметом дослідження позитивної економічної теорії, яка вивчає і пояснює спостережувані економічні факти, події і встановлює зв'язок між ними на відміну від нормативної, яка наказує, радить, яким чином слід проводити економічну політику.

Функціональна визначеність оподаткування вкрай важлива, оскільки вона визначає особливості побудови податків, характер їх дії і сферу застосування, формулюючи таким чином спрямованість податкової політики, яка проявляється

у виборі форм і методів оподаткування заради досягнення як чисто фіскальних, так і не фіскальних цілей. Сучасна податкова політика може виконувати також важливі інструментальні функції, впливаючи на відповідну поведінку господарюючих суб'єктів і полегшуючи їх розвиток. Її інструменти носять різний характер і впливають через різні види податків, податкові ставки, пільги та знижки.

Серед економістів, які займаються питаннями оподаткування, немає єдиної думки відносно складу та змісту податкових функцій.

На наш погляд, при дослідженні питання функцій, податок слід розглядати як обов'язковий і безоплатний платіж, який сплачується платником на користь держави, абстрагуючись при цьому від внутрішньої структури податку (суб'єкта, об'єкта податку, податкової бази, податкової ставки і т.д.).

Слід зазначити, що функція діє завжди в рамках тих економічних відносин (в даному випадку податкових), які складають зміст відповідної категорії. Для функції характерні об'єктивність, сталість у часі і однозначність.

Фіскальну функцію трактують як розподіл і перерозподіл сукупного суспільного продукту на користь держави шляхом примусового вилучення грошових коштів у платника. На наш погляд, називати фіскальну функцію розподільною некоректно, тому що термін «розподіл» означає встановлення певних пропорцій, поділ чогось цілого на частини і не вказує на те, що мова йде саме про формування державних доходів. Тому найбільш вдалим є назва фіскальна функція. Фіскальна функція є дуже важливою для характеристики податків, їх суспільного призначення. Для здійснення цієї функції важливе значення має постійність і стабільність надходження коштів. З огляду на цю функцію держава повинна отримувати не просто достатньо податків, але головне - надійних. Податкові надходження мають бути постійними і стабільними.

Наступна функція податків, яка відзначається деякими авторами, - це розподільна (або соціальна). Під нею розуміється перерозподіл суспільних доходів між різними категоріями населення з метою згладжування нерівності між ними. Досягається це шляхом надання субсидій або безкоштовних державних послуг в сфері освіти чи охорони здоров'я більш незахищеним категоріям громадян, а також за рахунок накладення податкового тягаря на більш забезпечені категорії громадян.

З підвищенням ролі держави зростає значення регулюючої функції податків. Ця функція реалізується через вплив податків на різні сторони діяльності суб'єктів господарювання. Регулююча функція виявляється в наданні пільг з оподаткування окремих галузям та виробникам, враховуючи їх перспективи, діяльність, рівень прибутковості та інше [1].

У процесі реалізації регулюючої функції податків виявляється її вплив на такі показники фінансово-господарської діяльності підприємств: собівартість продукції, прибуток від реалізації, балансовий прибуток, обсяг реалізації, виручка від реалізації, чистий прибуток, швидкість оборотних коштів, платоспроможність, фінансова стійкість, іммобілізація оборотних коштів, обсяг отриманих кредитів

Регулююча функція податків знаходить свій вияв у диференціації умов оподаткування. Стягуючи податки, держава завжди впливає на поведінку економічних суб'єктів - фізичних і юридичних осіб. Держава може встановлювати різні умови оподаткування для різних категорій платників, для здійснення одних і тих самих видів діяльності на окремих територіях. Конкретні умови оподаткування можуть або сприяти, або перешкоджати концентрації виробництва і капіталу [2].

Податки впливають на рівень і структуру сукупного попиту, вони можуть сприяти розширенню виробництва в окремих галузях чи гальмувати його. Через податки держава регулює фінансово-господарську діяльність організацій і громадян, а також за джерелами доходів і витратами. Завдяки грошовій оцінці сум податків можливо кількісне зіставлення показників доходів з потребами держави у фінансових ресурсах.

Завдяки регулюючій функції оцінюється ефективність податкової системи, забезпечується контроль за видами діяльності і фінансових потоків. Крім того, через цю функцію оподаткування виявляється необхідність внесення змін у податкову систему і бюджетну політику. Оскільки регулююча функція податків є об'єктивним явищем, то вплив податків відбувається незалежно від волі держави, яка їх встановлює. Держава може свідомо використовувати їх з метою регулювання певних пропорцій у соціально-економічному житті суспільства.[7]

Податкове регулювання економіки України на макрорівні закріплене за податковим законодавством, яке включає в себе Податковий кодекс України, інші законодавчі та нормативні акти у сфері оподаткування.

Особливістю податкової сфери у більшості розвинутих країн ЄС є встановлення високого рівня оподаткування. Ці країни, з одного боку, використовують потенціал досить ефективного ринкового саморегулювання і регуляторні можливості податків, а з другого – прагнуть поліпшити динаміку та якість соціально-економічного розвитку шляхом формування надійної фінансової бази для усунення державою «провалів ринку» і структурних диспропорцій. Причому дедалі більше ускладнення соціально-економічної системи вимагає постійного розширення сфери втручання держави у відтворювальні процеси за рахунок оптимізації видатків бюджету в умовах обмежень щодо розширення експансії фіска [3].

Виконання дохідної частини зведеного бюджету у 2013 році склало 442,8 млрд грн, що менше аналогічного показника попереднього року на 2,7 млрд грн, або на 0,6 % (табл. 1). Річний план виконано на 94,1 %.

Таблиця 1

Стан формування зведеного бюджету 2010 – 2013 рр.

Показник	2010	2011	2012	2013	2013/2012	
					Абсолютний приріст, млрд. грн	Темп приросту, %
Зведений бюджет, млрд грн, у т. ч.	314,4	398,3	445,5	442,8 –	-2,7	-0,6
загальний фонд	268,7	334,7	369,7	375,0	5,3	1,4
спеціальний фонд	45,7	63,6	75,8	67,8	-8,0	-10,6
Державний бюджет (без урахування міжбюджетних трансфертів), млрд грн, у т. ч.:	233,9	311,8	344,7	337,6	-7,1	-2,1
частка у доходах зведеного бюджету, %	74,4	78,3	77,4	76,2	x	x

Таблиця 1 (продовження)

– загальний фонд	201,1	263,3	288,5	290,1	1,6	–0,6
– спеціальний фонд	32,8	48,5	56,2	47,5	–8,7	–15,5
Місцеві бюджети (без урахування міжбюджетних трансфертів), млрд грн, у т. ч.:	80,5	86,5	100,8	105,2	4,4	–4,4
частка у доходах зведеного бюджету, %	25,6	21,7	22,6	23,8	х	х
– загальний фонд	67,6	71,4	81,2	84,9	3,7	–4,6
– спеціальний фонд	12,9	15,1	19,6	20,3	0,7	–3,6

Виконання дохідної частини державного бюджету без урахування міжбюджетних трансфертів становило 337,6 млрд грн, що на 7,1 млрд грн, або на 2,1 %, менше відповідного показника попереднього року. Річний план (з урахуванням змін) не виконано на 11,9 млрд грн, або на 3,5 %. План не виконано практично за усіма основними податковими джерелами надходжень. Зокрема, податок на прибуток підприємств перевиконано на 3,6 млрд грн, або на 6,2 %, податок на додану вартість – на 7,4 млрд грн, або на 5,5 %, акцизний податок з вироблених в Україні товарів – 4,4 млрд грн, або на 14,2 %, ввізне мито – на 1,8 млрд грн, або на 12,0 %.

Частка податкових надходжень у структурі загальних надходжень зведеного бюджету порівняно з аналогічним періодом 2012 року зменшилася на 1,0 в. п. унаслідок зменшення частки податку на додану вартість на 2,2 в. п., рентної плати та зборів на паливно-енергетичні ресурси на 2,6 в. п. Водночас частки податку на доходи фізичних осіб та зборів за використання природних ресурсів збільшилися на 1,0 та 2,6 в. п. відповідно. Частки решти податкових джерел змінилися несуттєво. Частка неподаткових надходжень зведеного бюджету збільшилася на 1,0 в. п. і становила 19,2 %. Основним чинником збільшення питомої ваги неподаткових надходжень стало зарахування до бюджету надходжень від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України обсягом 28,3 млрд грн. Частка податкових надходжень у структурі загальних надходжень державного бюджету зменшилася на 1,9 в. п. Зміни у структурі доходів державного бюджету в цілому подібні до змін у структурі доходів зведеного бюджету.

До державного бюджету надійшло 262,8 млрд грн. податкових надходжень, що на 11,9 млрд грн, або на 4,4 %, менше відповідного показника минулого року. При чому до бюджету надійшло на 19,7 млрд грн, або на 7,0 %, менше, ніж було

заплановано. Основним чинником невиконання став недобір податку на додану вартість. Невиконання плану було також зафіксовано й за такими видами платежів, як акцизний податок з вироблених в Україні товарів, ввізне мито та податок на прибуток підприємств.

У звітному періоді до державного бюджету надійшло податку на прибуток підприємств на 1,0 млрд. грн., або на 1,9 %, менше відповідного показника попереднього року. Загальний обсяг надходжень податку склав 54,3 млрд грн. Річний план виконано лише на 93,8 %.

Зменшення обсягу податку на прибуток підприємств відбулося через скорочення надходжень податку з підприємств і організацій державної форми власності на 4,3 млрд грн. Водночас надходження податку від підприємств з іноземним капіталом збільшилися на 2,2 млрд грн, або на 20,2 %. Крім того, зросли відрахування й від фінансових установ (банків та страхових компаній) – на 1,6 млрд грн, або в 2 рази. Це, зокрема, пояснюється тим, що банківська система України відновила прибуткову діяльність, задекларувавши у 2013 році прибуток на рівні 1,4 млрд грн.

До державного бюджету надійшло 128,3 млрд грн податку на додану вартість, що на 10,6 млрд грн, або на 7,6 %, менше відповідного показника минулого року. Річний план не виконано на 5,5 %, що в номінальному вираженні становить 7,4 млрд грн.

У розрізі окремих складових планові показники податку на додану вартість з вироблених в Україні товарів річний план виконано на 92,7 % (–6,6 млрд грн), а план щодо податку на додану вартість із ввезених в Україну товарів – на 93,4 % (– 6,8 млрд грн). Не в повному обсязі здійснено й відшкодування ПДВ із бюджету: фактично було відшкодовано на 6,1 млрд грн, або на 10,2 %, менше від запланованого. Попри невиконання річного плану, у 2013 році обсяги відшкодувань податку з бюджету збільшилися на 7,5 млрд грн,

або на 16,3 %. [4]

На основі вивчення вище викладених даних, можна стверджувати, що не в повному обсязі виконано план надходжень до державного бюджету за рахунок податкових надходжень. Тому основними пропозиціями щодо покращення стану сплати податкових надходжень можна виділити наступні:

- формувати податкову систему, що заохочує процес накопичення як для юридичних, так і для фізичних осіб;

- налагодити диференційований підхід при оподаткуванні підприємств виробничого і невиробничого сектора на основі стимулювання розвиваючих, зростаючих і усунення збиткових, застарілих, неефективних;

- стимулювати приватні інвестиції в розвиток власної виробничої бази;

- максимально скорочувати пільги, які не мають відношення до інвестиційної діяльності, «розмивають» податкову базу і знижують збирання податків, виключати введення індивідуальних пільг.

На підставі аналізу загальних економічних умов і тенденцій податкового регулювання в період ринкового реформування української економіки зроблений висновок, що в Україні доцільно використовувати більш прості податкові інструменти, що характеризуються низькими граничними податковими ставками, гранично обмеженою кількістю податкових пільг (в основному стимулюють розвиток реального сектора економіки), єдиним методом визначення податкової бази по всіх податках. При цьому практика податкового регулювання країн з розвинутою ринковою економікою, заснована більшою мірою на теоріях економічного лібералізму і неокейнсіанської концепції, також заслуговує на увагу з точки зору можливого запозичення окремих її інструментів, або проведення оцінки ефективності їх впливу на економіку. Проте перенесення адаптованих до конкретних умов однієї країни (країн) інструментів податкового регулювання може бути успішно реалізований лише в разі ефективного функціонування інституційної системи (судової, податкової, митної, банківської та ін.).

Список використаних джерел:

1. Борейко В. Напрями посилення регулюючої функції податків // Економіка України. – 2009. – №1. – С. 50-57

2. Атамчук О. В. Регулююча функція податків та регуляторний потенціал податкової системи // Економічна наука. – 2009. – №10. – С. 26-29

3. Мельник В., Кощук Т. Сучасна податкова політика у країнах ЄС-15/ В. Мельник, Т. Кощук // Електронний ресурс. Режим доступу: file:///C:/Users/Acer/Downloads/EkUk_2012_6_9.pdf

4. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2013 рік. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quat%202013/KV__IV_2013_

[Monitoring_ukr.pdf](#)

5. Свищук А. Теоретичні засади податкового регулювання економіки / А. Свищук // Вісник КНТЕУ. – 2013. – № 5 – С. 57-67

6. Лукін В. О., Савченко В. І. Теоретичні аспекти аналізу податкових надходжень до бюджету / В. О. Лукін, В. І. Савченко // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_04/15.pdf

7. Голишевська Л. В., Андрущак А. А. Роль фіскальної та регулюючої функції податків в економіці держави / Л. В. Голишевська, А. А. Андрущак // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/62930.doc.htm